

Talán ennyiből is kitetszik: Weöres Sándor versalkotó módszerében szigorú elvek, geometrikus kompozíciós törvények érvényesülnek. E törvények fölismerése, a versszerkezet vizsgálata (akár grafikus kivetítése) költői világának megközelítését szolgálja. (*Szépirodalmi*, 1976.)

TÜSKÉS TIBOR

Weöres Sándorról

AZ EGYBEGYŰJTÖTT ÍRÁSOK ÜRÜGYÉN

1.

„Szállj költemény, szólj költemény
mindenkihez külön-külön...”

JÓZSEF ATTILA

Weöres Sándor életműve olyan hatalmas tömb, hogy ha túlságosan közletről nézük, lényeges részletek rovására alakul a látvány, ha messzebb távolodunk, csak a körvonalakat látjuk s nem igen azt, ami a valódi nagyságnak is a szívét adja; hiszen igaza van Kleenek, hogy „az úristen” a részletekben lakik; ami itt azt jelenti, hogy — legalábbis művészi — Egész sosem lehet jó, ha a részei nem jók. A nagy tömbök „bánata”, ha van ilyen, gyakran az, hogy kevésbé szeretetreméltóak, mert átfoghatatlanok; Weöres költészetére ez aligha mondható. Máris helyszükét érzek a papíron, annyi mindent kellene említenem. Például: a szeretetreméltóság nem jelenti okvetlenül a mindig és mindenütt kivívott szeretetet. Jól emlékszem még, hogyan *nem értette* — bár csodálta, szakmailag elismerte, sőt, ha ennek a szónak egyáltalán fontossága s mindezek után még értelme van, *szerette* — Weöres művét nem is egy kitűnő, alig ifjabb pályatársa; külön értenivalókat kerestek művében, holott... A mondat befejezése korántsem az, hogy például: „...holott Weöresnél nem az értelmi elemek keresendők, hanem a végsőkéig megmunkált felületű létélmény”, vagy mi épp a divatszó. Ezek olyan tizenhat-tizenhét évvel ezelőtti tapasztalataim. Aztán — ennek is jó tíz éve — egyszer személyesen is találkoztam Weöressel, hallhattam „elégedetlenségét”, láthattam udvariasan őszinte, tanító legyintését... miről is volt szó? Talán bizonyos „tragikus hegyesszög” emlegetett ideálként (életmű-ideálként) bizonyos fiatal poéta, „a teljes körből eredendően és evidensen kihásított cikkelyt” vagy mit. Legyen a költő, mondta erre Weöres, éppen ellenkezőleg, barackkal, dióval, fűgével, *mindennel* beoltott almafa, körtefa, trópusi ilyen meg olyan, *mindenféle* fa; legyen — hadd legyen — a termés minél teljesebb kör. Az a sokkal fiatalabb, egykori vitapartner látja: ő maga sosem változhat ilyen teljesség-fájává, mint amilyen maga Weöres, mégis úgy érzi, az eltelt tíz év — úgynevezett „fejlődése” — során, melyben egyébként Weöres Sándor volt az, aki személyes „példájával”, vállalásaival (?), „választandó” hatásával a legkevésbé zavarta (mert egyáltalán, gondoljuk meg, kit zavart meg, kit befolyásolt, kit serkentett utánzásra Weöres? gondolom, senki érdemlegeset; stílusjegyeket vettek tőle itt-ott, díszítőelemként; ha rokona támadt, az csak eleve-rokon lehet, máshonnet sarjadó, szerves eredettel, melyet Weöres műve a poéta érlelődésével így-úgy egyenes arányban, de már nem „módosítólag” érint), mondom, tíz év alatt lassan rájött ez a bizonyos illető, hogy Weöres művében nincs semmi külön értenivaló; ősképek és jelenségek vannak ott, ezek szövedéke, valami új differenciáltság foka, mely nem ugorja át előzményeit, s ha

kell, az előzmények szintjén is maga szintjén alkot. Weöres a jelen pillanat — az ő jelen pillanata — lehetőségeinek legmagasabb szintjén dolgozza ki (az Én különböző, akár soha meg sem épített műhelyeiben) versei „értelmét”, melyekből fölösleges egy egész költészetre érvényesíthető eszmerendszert összetákolni költészetten kívül álló szempontokból; maximálisan, már a gondolatteremtő szövedék formájában „végigviszi” a formát; és értelem s „forma” őserdőbősége a gyengéd igazságosság maximumát is rejti. (Gondoljuk csak meg: egy „tökéletes” mű milyen végtelenbe vesző — illetve: pontot újra kimentett — pontosságszándék, finom mozdulatsor, odaadás!)

Ugyanilyen, csak még ennyire se munka jellegű odafigyeléssel (ezt a ronda szót szerettem volna végre olyasvalaki ügyében leírni, aki nekem nagyon-nagyon kedves!), ugyanilyen elengedett odaadással gondoskodik arról, hogy értelem, forma, gyengéd igazságosság elemeinek harmóniája ne mintaképet követő, hanem önteremtő, ám ne csak sugallatos, de felismerni való is legyen. Nem vonatkozásokeresések labirintusát teremtette meg Weöres, okoskodók számára, akik azt hiszik, „kijön valami végeredmény”; sziklakertes hegyét megépítve ő 1. alapformát és mértékjellegű formátumot teremtett, 2. kinek-kinek, mindenkire külön-külön szóló *költeményeket* írt, amelyeket nagy egységben kell *tudni*, de önmagukban kell *látni*, és még akkor is erősen kell *nézni*, hogy legalább megközelítő értelemmel, befogadóformával és semmiképp sem erőszakoskodó igazságossággal közelítsünk bennük ahhoz, amihez kell és érdemes. Melyik életműben ne volnának közepesebb darabok! De kevés költő bírt ennyi csúcsot föltornozni a magyar lírában, mint a több jelenségre is bizonynyal elegendő Weöres. Musil írja *A tulajdonságok nélküli emberben*, a racionalitást igazán a teljességgel ötvöző alapregényében, hogy a világ nagyobb egészét nem partikuláris vonatkozásokban kereső ember (Musil ezt szebben mondja!) mindig nagy bajba kerül, ha esetlegesen beköszöntő szuperélményéről aztán *szavakban* kell beszámolnia; abból mindig dadogás lesz, frázishalmaz, mások elkoptatott kifejezései jönnek elő. Úgy jár az ilyen ember, tehetnének hozzá, mint Kosztolányi úri szabója, akit egy heti cellamagányra kárhoztattak, hogy a világ legtökéletesebb íróeszközeivel megírjon egy szonettet, míg a költőnek ez idő alatt egy öltönyt kell összeeszkábalnia, ugyancsak a legpompásabb anyagokból. A szabó a bemutató-színházterem ünnepi közönségének, sajnos, csak az alábbi kezdősort prezentálhatja „szonettjéből”: *Piros bort ittam az este*; a költő viszont, bár kacagtató, szívszorongatóan esetlen formában, így-úgy csak összevarrogatott valami hordhatót. Így vagyunk, a történetbeli úri szabó módjára, a szuperélményeinkkel mi, legtöbben; és Weöres, a költő, ha így, ha úgy, tündökletes életműve *mellett* még valami gondolati öltönyt is elkészítgetett. Sajnos, neki — miért épp neki kellene, egyébként? —, mondom, neki sem sikerült kibújni a *emberiség* bőréből; node az „emberiségtől” is csúnya dolog lenne, ha ezért épp az egyik legmerészebb alkotóját marasztalná el, az egyik legteljesebb költőadományon kérné számon a világlehetőségek kozmikus hiányait.

2.

Hat-hét éve írtam az alábbiakat:

„Weöres Sándor Tapéta és árnyék című verse szemre sem képvers csupán: a beleépülő kis négysoros miatt; ám sokkal lényegibben képvers mégis, mint ahogy az általában e forma sajátja. A beleépülő kis négysoros miatt. A vers:

szóló venyige kacs fürt
 ige kacs fürt szóló ven
 lő venyige kacs fürt sz
 qip qip
 qip qip
 qip

szüret vár
kordén megy a hegybe
a sajtár
qip
qip   qip
qip   qip
rt szőlő venyige kacs f
yige kacs EGYSZERRE KÉT ESTE VAN
cs fürt sz MINDKETTŐ CSAK FESTVE VAN
qip HARMADIK AZ IGAZI
qip KOLDUSKÉNT ÁLL ODAKI

(Az 1964-ben megjelent *Tűzkútból* idézem; az *Egybegyűjtött írásokban* már háromhasábos a kép, szélesebb a tapéta.)

Egy Teddy nevű gyerek mondja Salinger novellájában: »Az a baj, hogy a legtöbben nem is akarják a dolgokat olyannak látni, amilyenek. És nem akarják abba hagyni ezt a folytonos születést-elmúlást egyszer s mindenkorra. Pedig jobban tennék, ha abbahagynák az egészet és nem mozdulnának [... onnét, ahol...] igazán jó nekik.« A megváltás gondolata, mint oly jellemző módon szinte mindig, itt is életünkön túli, sőt, halálunkon is kívüli sikot revelál. Weöres ellentétpárjai, mint az EGYSZERRE KÉT ESTE VAN, a legvirtuózabb verseiben is, épp ellenkezőleg, valami nagyon túlévőről bizonyítják be, mennyire — és mennyire az úgynevezett teljes személyiség földadása nélkül — élhető, mennyire inneni.

Ha valamit, a Tapéta és árnyékot virtuóz műnek kell tartanunk. Természetesen nem a tartalmi-formai virtuozitás dualizmusára gondolunk. Arra inkább, *ahogy* a tapéta (szőlő venyige kacs fürt stb.) és az árnyék (qip qip) kettőséhez *képest* a kis négyesoros végül harmadikként megjelenik. Ahogy a tapétára árny vetül, úgy vetül a kis spirituális intarzia arra, hogy a tapétára árny vetült. A két este: a tapéta-este és az árny-este. S a harmadik, az igazi: maga a kis négyesoros, *egyáltalán*.

Weöres tapétája — lehet akár életünk ábrája is, vásári mivoltáé. Nem baj, hogy ilyen; nem is jó. Ugyanolyan tény, mint az árnyékvetülés: megjelenik, ha van min. Ez mind a mi hagyományos érzékelésünk. Intellektuális értékítéleteink is ezen a szinten maradnak: dimenziós kontrasztsíkokon. Így mondhatjuk, hogy egy tapéta konyhaáldás-szövege hamis vagy primitív, így értékelhetjük többre az ilyesminél például Weöres verseit. Így mondhatjuk: nappal volt s most alkonyodik. Így foglalkozunk szavakba igazságainkat: szüret vár stb. Sőt, a dolgok is (interpretációnk szerint) ilyen makacsul mondják önmagukat. Csonkán, szóközépen kezdve, félbevágott tapétaként is (cs fürt sz). Műfajba, képversebe szorítva, árnyék alatt, akárhogy. Ilyen viszonylagosak az egy-egy nyelvhez kötött szóképeink. (Mert »magyarul látszik-e« például az, hogy yige?)

Míndez — az egyszerre létező két este — festett. Nem igazi. De hogyan jelenik meg Weöresnél az a lehetőség, hogy van valami igazi egyáltalán? A vers már részben érintett sokszálú belső kapcsolatvilága alapján. Külső kapcsolatvilága alapján is: »egyszerre két este van«, olvassuk; ez logikánk szerint azt jelenti: nincs szó harmadikról. A »harmadik az igazi«, ez már a rajtnál mindjárt inzultus hagyományos logikánk ellen. Ezt a logikát — melyet Salinger Teddyje *almának* (a paradicsominak?) nevez — legalábbis a vers megértésének idejére ki kell köpni. Mi marad hát? A kis vers valamiképp fájdalmas-objektív (népi!) ritmusa, mely azonos a »szüret vár« ritmusával is? mintha csak a tapéta konyhaáldás-felírata lenne? És megmarad bennünk a harmónia.

Gondolati alapja ennek talán épp egy diszharmónia. A »harmadik« szóé. A »harmadik« itt nem számszerű harmadikságot, nem besorolható értéket jelent. (»Koldusként« — ez az érzelmileg telített verselem nem sorolható a logikai vagy figuratív rendszerbe.) De nem is *kizáró* ez a harmadik este: hiszen a másik kettő mindig épp eléggé látszik, létezik. Mint a születés, az elmúlás. Mint Weöres jól ismert

elme-cella-fala, s a vágyott homály a lélek szemén, mellyel nem láthatna már odáig. Ki téveszti össze az ilyen szemhomályt például a hályoggal, egy infarktus átmeneti látászavarával, a világ nagyobb összefüggéseinek nemlátásával stb.?

Van ez és van az. De rajtuk túl ott a »harmadik«. Áttételélmény *nélkül* is. És alázatosan vállalja akár a nála két »alacsonyabbrendűt« is. Dimenzión kívül *odaki*, hordozza a mégis valósat. Mint Weöres »harmadik-volta« az életet és a költészetet.”

TANDORI DEZSŐ

Tény és vélemény

KISS ANNA ÉS TANDORI DEZSŐ ÚJ KÖTETEIRŐL

Régi vonzódásom, kedves játékom, hogy olvasmányaimból a nekem tetsző szeleteket, verseket, novellákat, esszéket vagy bármi mást kiemeljem, és egy képzeletbeli — mondjuk — antológiában egymás mellé szerkeszsem. Ez az antológia meglehetősen széles mederben kanyargott kezdetben, most már keskenyebb és nem olyan kanyargós, de azért — remélem — kellően tágas; Kiss Anna és Tandori Dezső versei pedig máig gyakran szerepelnek képzelt lapjain, mint a költészet két lehetséges változatának, két szélső változatának képviselői. Új köteteikben, a *Kísértének* és *A mennyezet és a padló* című könyvekben is sok olyan verset olvastam, melyet közelállónak érzek és gondolok — hogy mit és miért, ezt szeretném körülírni, egy olvasó élményeit jelezni. A *Megközelítés és azonosulás vágya* vezet, még zavaraimat is ezért teszem szóvá. Szeretnék tartózkodni a „kritikus”, legkivált a „tanácsadó” felhangoktól, s nem a kortársi-pályatársi szemérem miatt — mindkettőjük, egész működésük, új köteteik is többek annál, hogy az ilyen külső közeledést eltűrnék, hogy az értékelésnek ez a módja képes lenne a láttatásra.

*

Történetdarabkák omlanak a két könyvből: Kiss Annából csupa álomszerű, babonás-mesés fordulat, különös madárlények, boszorkák, ördögök, végrehajtók, széplányok, iskolamesternék — és *a költő közvetlenül sehol*; Tandori Dezsőből csupa köznapi törmelék: uszoda, kórház, közért, játékmedvék, sportversenyek, írógépe, irodalmi és nem irodalmi barátai, családja — és *mindenütt ott a költő közvetlenül is*: kiszól a versből, zárójelben és idézőjelben módosít, megfordít, utal, céloz, leront. Kiss Anna természetes egyértelműséggel beszél két- és többértelmű figuráiról, magától értetődő határozottsággal — otthonossággal! — bolyong malomban, sekrestyében, temetőárokban, padláson, kéményben; kanördög és róka, a főfukar Zsinnor Juhákem és Szt. Krescencia (vagy Szt. Celesztin) egyaránt bizalmasa (Krúdy volt ilyen beavatott!), és amikor továbbadja életüket, soha semmit nem magyaráz, miért is, hiszen tudom jól, hogy „Tragapagon a világ közepe, a négy szél városa. / Hosszú szárú csizmában feszítenek a macskák, fapapucs / -an, kékcstillagos parkálban az egerek, észrevétlenül fejről / -fejre vándorolnak a csúcsos kalapok.”; tudom jól, hogy ami Tragapagonban vagy a festő tükrében, vagy a Kék Ökörben történik, az valamiképpen velem is történik: öröm és szomorúság, gyönyör és iszony, jóság és gonoszság. Ha kapcsolatot találok Kiss Anna világával, ha érzelmeim és ismereteim